

UOT 78.084

K.N.Mehdiyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Ü.Hacıbəyli küçəsi 68
E-mail: kubra.mehdiyeva@mail.ru

TƏLƏBƏ GƏNCLƏRDƏ ƏXLAQI DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞDIRILMASININ PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: müstəqillik, dəyişiklik, özünənəzarət, yaşlılıq hissi, gənclik dövrü, düşünlülmüş hərəkətlər

Məqalədə tələbə gənclərdə əxlaqi dəyərlərin ictimai şüurun əsas formalarından biri kimi həm fəlsəfi, həm sosioloji, həm psixoloji, həm də pedaqoji ədəbiyyatda geniş şəkildə fərh olunması təhlil edilir. Əxlaqi dəyərlərə malik olmaq çox vaxt xalq içərisində ismətin, namusun tərbiyəsi kimi işlənsə də istər etnopedaqoji, istərsə də elmi pedaqoji-psixoloji ədəbiyyatda əxlaqi dəyərlər insana məxsus olan mənəvi keyfiyyətlərin və davranış normalarının məcmusu kimi səciyyələndirilir.

К.Н.Мехтиева

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Ключевые слова: независимость, изменение, самоконтроль, чувство старости, молодость, задумчивые поступки

В статье анализируется более широкое толкование нравственных ценностей студенческой молодежи в философской, социологической, психологической и педагогической литературе как одной из основных форм общественного сознания. Хотя этические ценности часто преподаются людьми во имя чести и достоинства, в этнопедagogической, научно-педагогической и психологической литературе моральные ценности характеризуются как совокупность моральных качеств и поведенческих норм, присущих человеку.

K.N.Mekhtiyeva

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE FORMATION OF MORAL VALUES IN STUDENT YOUTH

Key words: independence, change, self-control, sense of old age, the period of youth, thoughtful actions

The article analyzed by many scholars in literary criticism in philosophical, sociological, psychological, and pedagogical literatures as simple as the modern form of creation. Characterizing the moral values of the past is a testament to the moral and spiritual values of ethical pedagogical, spiritual and literary literary character.

Xalqın tarixən formalaşmış əxlaqi-mənəvi meyarlarını, genetik yaddaşını, tarixi kimliyini, milli irs və özünəməxsusluğunu, adət-ənənələrini gələcək nəsillərə aşılamaq, əxz etdirmək kimi tarixi missiyanın həyata keçirilməsi xüsusilə, təhsil nümayəndələrindən, orta və ali təhsil müəssisələrində çalışan pedaqoqlardan daha böyük məsuliyyət tələb edir. Bu gün təhsil prosesində fundamental elmi biliklərin tədrisi ilə yanaşı, fəlsəfə, politologiya, pedaqogika, tarix, ədəbiyyat, psixologiya, dünya mədəniyyəti və s. humanitar fənlərin, xüsusi maarifləndirici seminarların, “dəyirmi masa”ların, müxtəlif mövzulu tədbirlərin keçirilməsi gənclərin mənəvi tərbiyəsinə, ümumi mədəniyyətinə, şəxsiyyətinin formalaşmasına müəyyən mənada təsir göstərir. Bu baxımdan, mənəviyyətin bütöv anlamını əks etdirən, ayrı-ayrı əxlaqi kateqoriyaların mahiyyətini konkret faktlar əsasında açıqlayan, milli-əxlaqi dəyərlərin formalaşmasını nəzərə alan sistemli proqramların, metodik vəsaitlərin, dərsliklərin hazırlanması və tədris prosesinə tətbiqi zərurətə çevrilir.

Ali təhsil sistemində qarşıda düran vəzifələrdən olan tələbə gənclərdə əxlaqi dəyərlərin formalaşması, müəllim – tələbə münasibətlərinin düzgün istiqamətləndirilməsi və tələbə gənclərin lazımı bilik əldə etməsi sisteminin qurulması baxımından zəruridir (1, s.78).

Düşünürük ki, bugünkü gənclik millətin gələcəyi, dövlətin müqəddəratıdır. Gənc nəsilə əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşma prosesi isə bizim istədiyimiz kimi deyil, istiqamətləndirdiyimiz kimi formalaşır. Bir sıra tədqiqatçılar (E.Erikson, A.V.Petrovski, L.D.Stolyarenko, L.S.Vıqotskiy, Q.M.Andreyeva., M.M.Mehdizadə, F.Ə.İbrahimbəyov, C.A.Təhmasib, S.İ.Seyidov, Ə.S.Bayramov, Ə.Ə.Əlizadə, M.Ə.Həmzəyev, R.İ.Əliyev, Ə.T.Baxşəliyev və başqaları bu yönümdə önəmli işlər görmüşlər.

Ali təhsil ocaqlarında tələbə gənclərdə əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşması yönündə aparılan işlər – milli-mənəvi əxlaqi dəyərlərə, eləcə də dünya

mədəniyyətinin ənənələrinə, müasir həyatın dəyər və tələbatlar sisteminə uyğun istiqamətləndirilir. Bu məqsədlə tələbə gənclərdə əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşmasına yönəlmiş ictimai fəallıq, ünsiyyət və liderlik cəhətlərinin inkişaf etdirilməsi, tələbə gənclərin həyat fəaliyyətinin dinamizmini və onun yaradıcı xarakterinin təşəkkülünü təmin edir (2, s.99).

“Gələcək gəncliyindir” deyimini əbəs yerə deyilməyib. Hazırda ADPU-da tələbələrin ölkədə keçirilən ictimai-siyasi və mədəni-kültüvi tədbirlərdə fəal iştirakının təmin edilməsi, təlim-tərbiyə işinin əsas istiqamətlərindən biridir. Təbii ki, universitetdə tələbələrin təlim və tərbiyəsi istiqamətində görülən işlərin əsas məqsədi dərin biliyə, geniş dünyagörüşə və yüksək mədəniyyətə malik, milli müstəqillik prinsiplərinə sədaqətli, vətəni, millətini və dövlətini sevən əsl vətənpərvərlər yetişdirməkdir.

Dövlət tərəfindən göstərilən yüksək münasibətə cavab olaraq Azərbaycanın parlaq gələcəyi olan gənclər müstəqil və azad Azərbaycan naminə bütün güclərini səfərbər etməkdə son dərəcədə maraqlıdırlar. Ana yurdun inkişafı üçün var gücləri ilə çalışan gənclər, öz siyasətində onlara arxalanan Prezident İlham Əliyevin apardığı uğurlu siyasətini yekdilliklə dəstəkləyirlər.

Bir xalqın, bir millətin gələcəyini bilmək və görmək üçün onun gənclərinə baxmaq kifayətdir. Xalqımız öz gələcəyinin parlaq olmasını istəyirsə, sahib olduğu gənc nasıldə düzgün əxlaqi dəyərlərin formalaşması üçün əlindən gələni etməlidir. Xüsusilə də dəyərlər mühitində yetişən, milli-mənəvi, etik-əxlaqi dəyərlərə sahib olan gənclər bir xalqın parlaq gələcəyinin təminatçısıdırlar. Dəyərlərlə böyüyən, dəyərlərlə nəfəs alan, dəyərləri özünə rəhbər tutan, dəyərləri yaşayan və yaşatmaq arzusunda olan gənc yaradıcı nəslin yetişməsi, bütün cəmiyyətin üzərinə düşən prioritet məsələdir (3, s.44).

Əlbəttə ki, cəmiyyətdə bu işi öz üzərinə alan ən mühüm qurum ailədir. Çünki cəmiyyətin ən mühüm hissəsi olan ailədə hansı dəyərlər aşılarsa gənclər də bu dəyərlər toplusu içində öz şəxsiyyətlərini formalaşdırır, fikir və düşüncələrini ortaya qoyar, ailədə görüb özlərinə nümunə götürdükləri dəyərlər sistemi içərisində ətrafında olanlara qarşı münasibət bildirirlər. Ailələrdən ibarət olan cəmiyyətin özü və cəmiyyətdə gedən proseslər də gənclərin həyatına böyük təsir göstərir.

Müasir gənclərin təmizlik, saflıq, düzgünlük kimi əxlaqi anlayışlara münasibətləri də dəyişmişdir. Bu anlayışlar, bir tərəfdən yaş artdıqca onlar üçün öz əbədi romantikliyini itirir, digər tərəfdən, gənclər tamamilə real mövqeyə əsaslanır və adamların: valideynlərin, müəllimlərin, yoldaşların və dostların həqiqi hərəkətləri bundan asılı olaraq qiymətləndirirlər.

Bu bir həqiqətdir ki, müasir gənclik daim axtarışdadır. Buna görə də bu axtarışda olan gəncliyə müsbət olanı, pozitiv olanı təqdim etmək lazımdır ki, nəticə də müsbət və pozitiv olsun. Bu mənada gənclərdə maddi-mənəvi, əxlaqi

dəyərlərin aşılınması çox vacibdir. Maarifçi, əqidəli, mənəviyyatlı, vətənpərvər, humanist, milli dəyərlə, vicdanlı, imanlı, sağlam bir gənc güclü bir gələcək deməkdir. Hər bir kəs düşünməlidir ki, bir valideyn, bir müəllim, bir tərbiyəçi olaraq, uşağı necə tərbiyələndirməli, onların qarşısına hansı məqsədləri qoymalı, onlara hansı hədəfləri göstərməlidir (4, s.54).

Tələbə gənclərlə aparılan müşahidələr və tədqiqatlar göstərmişdir ki, tələbə gənclərdə əxlaqi nöqsana səbəb çox vaxt onun mahiyyəti haqqında düzgün məlumatın olmamasıdır. Ona görə də əxlaqi dəyərlərin formalaşdırılması tələbə gənclərdə əxlaqi biliklər, məlumatlar və bu biliklərə istinad edən əxlaqi şüur formalaşdırılmasından başlandıqda daha səmərəli nəticə verir. Şüurlu sürətdə dərk edilmiş əxlaq norma və qaydaları insanları hər zaman və hər yerdə şüurlu sürətdə hərəkət etməyə məcbur edir. Şüurlu qavranılmış əxlaq insan davranışının tənzimləyicisinə çevrilir. Formalaşmış düzgün əxlaqi istiqamətlər insana həm özünü həm də başqalarının hərəkətlərini, davranışını təhlil edərək obyektiv qiymət vermə imkanı yaradır. Düzgün əxlaqi münasibətlər insanlara müxtəlif situasiya və vəziyyətlərdə vicdanla, etik normalara uyğun şüurlu seçim imkanı verir. Əxlaqi ideal əxlaqın şüurluluğunun xüsusi forması vacib tərkib hissəsi kimi təzahür edir. İdeal hər kəsin arzu etdiyi əxlaqi keyfiyyətlərə malik insan obrazlarıdır. Daha doğrusu şəxsin özünün olmaq istədiyi insan nümunəsidir. Yəni, hər bir gənc idealında gördüyü müsbət əxlaqi keyfiyyətləri özündə də yaratmağa, formalaşdırmağa çalışır. Əxlaqi anlayışlar aşılınması formalaşmanın ilk mərhələsindən başlanır, müxtəlif fəaliyyət sahələrində davam etdirilir (5, s.126).

Deməli, sistemli təlim və tərbiyə müəssisələrində cəmiyyətdə mövcud ümumi əxlaq normaları və onlara riayət etmənin zərurliyi aşılınır, izah edilir. Müxtəlif fəaliyyət sahələrində isə həmin fəaliyyət üçün zəruri olan əxlaqi keyfiyyətlər, hərəkətlər haqqında anlayışlar yaradılır. Məsələn istehsal əxlaqi, pedaqoga verilən əxlaqi tələblər, gənc tələbələrə verilən əxlaqi tələblər, diplomatiya əxlaqi, biznes əxlaqi, mədəni fəaliyyət əxlaqi və s. İstehsal əxlaqi, ümumiyyətlə fəaliyyətin tələb etdiyi əxlaqi adətlər isə insanların müstəqil şüurlu fəaliyyəti zamanı özünə-tərbiyənin köməyi ilə həyata keçirilir. Bu prosesdə tərbiyənin stimulyə motivi də həll edici rol oynayır:

I halda tələbə gənclərdə əxlaqın formalaşdırılması təlim-tərbiyə müəssisələrinin vəzifəsi olduğu halda, II vəziyyətdə bu tələbə gəncin şəxsen özünün məcburi həyatı vəzifəsinə, borcuna çevrilir. Birinci halda əxlaqi dəyərləri formalaşan gənc tələbənin hərəkət və davranışına təlim müəssisəsi və pedaqog cavabdeh olduğu halda, II vəziyyətdə hər kəs özüdür. I halda əxlaqi nöqsanda, müəyyən mənada, pedaqog da məsuliyyət daşıyarsa, II vəziyyətdə şəxsiyyət özü öz qeyri-əxlaqi hərəkəti üçün məsuliyyət daşıyır (7, s.301).

Pedaqoji-psixoloji araşdırmalara görə, əxlaq ictimai şüur forması olduğuna görə onun məzmunu da cəmiyyətlə bərabər dəyişir, hər cəmiyyət

özünün iqtisadi-ictimai tələblərinə uyğun əxlaq normaları, qaydaları müəyyən edir. Bu norma və qaydaların əksi, ona zidd hərəkətlər isə cəmiyyət üçün qeyri-məqbul hərəkətlər hesab olunub nə cəmiyyət, nə də ki, digər cəmiyyət üzvləri tərəfindən qəbul edilmir. Vətənpərvərlik – öz doğma vətəninə, ölkəsinə, diyarına məhəbbət, onun düşmənlərinə qarşı bərkəməlik ifadə olunan əxlaqi keyfiyyətlərdir. Bu aparıcı əxlaqi keyfiyyət olub digər əxlaqi keyfiyyətlərin əsasını qoyur.

Məqalənin elmi yeniliyi gənclik dövründə ailədə və təlim-tərbiyə müəssisələrində cəmiyyət üçün öz əxlaqi borcunu hərtərəfli dərk edən gənclərlə iş formaları və istiqamətlərinin araşdırılıb seçilməsi ilə bağlıdır.

Məqalənin aktuallığı tələbə gənclərdə əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşmasının məqsəd kimi qarşıya qoyulması amilinə xüsusi diqqət yetirilməsindən ibarətdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov A.N. Milli əxlaq və ailə etikası (orta ixtisas məktəbləri üçün dərslik). Bakı: Mütərcim, 2010, 312 s.
2. Bibi Robert. Əxlaqi dəyərlərə dair mühazirələr. Bakı: İrşad, 2000. 140 s
3. N.Tusi "Əxlaqi-Nasiri", Bakı: Elm, 1989, 136 s.
4. Əkbərov N. Ailə və cəmiyyətdə əxlaq və davranış qaydaları Bakı: Bərəkət, 2009, 78 s.
5. Столяренко Л.Д. Социальная психология: М.: Юрайт, 2012, 219 с.
6. Узнадзе Д.Н. Общая психология. М.: Смысл, 2004, 413 с.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 04.11.2019

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 19.11.2019

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 29.12.2019

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:

psixologiya üzrə elmlər doktoru, professor Qızaxanım Qəhrəmanova

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 sayılı qərarı ilə çap olunur.